

ר' יהודה פריס

יסודות דיני חול המועד¹

תוכן

א. הקדמה

-מלאכת חוה"מ האם איסורה מדאורייתא או מדרבנן?
-הקדמה למלאכות המותרות והאסורות בחוה"מ

ב. דבר האבד

-מקור הדין של דבר האבד
-במקום פסידא אין צריך שינוי
-ספק דבר האבד
-השקיה
-מלאכת דבר האבד במקום טירחא יתירה
-טירחא יתירה לצורך אוכל נפש
-קצירה - איסורה והיתרה במקום פסידא
-האם צריך לצמצם בדבר האבד?
-השכרת פועלים משום הפסד שלו
-דבר האבד בפרהסיא
-הפעלת עסק בחוה"מ משום הפסד-בעל הבית כתוצאה מתשלום משכורת הפועלים לחינם
-איזה הפסד מקרי דבר האבד?
-מלאכת דבר האבד כשהפסד אינו מייד
-חליבה

ג. צורכי אוכל נפש וצורכי המועד ליחיד

-צורכי אוכל נפש
-צורכי מועד ליחיד
-דין מכשירי אוכל נפש

1. נמאמר זה לא נכתבו חידושים - זהו סיכום פשוט של יסודי דיני חוה"מ וכלליהם, מתוך דברי הגמרא, הראשונים, שולחן ערוך ואחרונים. מטרת המאמר היא לסייע למי שחפץ לעבור על הלכות חוה"מ תוך לימוד השולחן ערוך והמשנה ברורה. בכל הלכה צוין מקור בשולחן ערוך ובמשנה ברורה, ותועלת מירבית תצא למי שיעיין בכל מקור שיצויין. העושה כן יגלה שעבר על רוב דברי השולחן ערוך והמשנה ברורה.

ד. צורכי רבים

-עיקר הדין - והאם השתנה הדין בזמן הזה
-צורכי רבים שאינם צורכי הגוף

ה. כתיבה

-דין כתיבה בחוה"מ, לצורך דבר האבד ורבים, והאם נחשב למעשה אומן או הדיוט ?

ו. דין סחורה בחוה"מ

-מקור האיסור
-גביית חוב של סחורה שנמכרה לפני המועד או חוב של הלוואה מלפני המועד - במועד
-סחורה המותרת משום דבר האבד ודין פתיחת חנויות
-מציאה
-קנייה במועד

א. הקדמה**מלאכת חול המועד - האם איסורה מהתורה או מדרבנן ?**

כמו בשבת ויום טוב, גם בחוה"מ אסורה מלאכה אלא שבחוה"מ יש קולות רבות שלא מצאנו בשבת ויום טוב, כגון דבר האבד, או צורכי מועד וכדומה כפי שנבאר בסמוך.
תחילה יש צורך לברר מהו מקור איסור מלאכה במועד, והאם איסור זה מהתורה או רק מדרבנן.

במסכת חגיגה (יה ע"א) מצאנו כמה דרשות המהוות מקור לאיסור מלאכה בחוה"מ:
"את חג המצות תשמור שבעת ימים", לימד על חוה"מ שאסור בעשיית מלאכה דברי ר' יאשיהו. (ר' יונתן למד איסור מלאכה בחוה"מ מקל וחומר) מה ראשון ושביעי שאין קדושה לפניהן ואחריהן אסור במלאכה, חוה"מ שיש קדושה לפניהן ולאחריהן אינו דין שיהא אסור בעשיית מלאכה ... והואיל וקריו "מקראי קדש" דין הוא שיהא אסור במלאכה. (עוד דרשין שם) "כל מלאכת עבודה לא תעשו" לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי ר' יוסי הגלילי. (ור' עקיבא דורש שם:) "אלה מועדי ה'" ... אין הכתוב מדבר אלא בחולו של מועד. (ועוד שם:) "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה", מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורין. אי מה שביעי עצור בכל המלאכות אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה - תלמוד לומר וביום השביעי עצרת, השביעי עצור בכל מלאכה ואין ששת ימים עצורין בכל מלאכה, הא לא מסרין הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר - איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת.

(לגבי הדרשה האחרונה עיין רשב"א עבודת הקודש בית מועד שער א פרק א סעיף א שהביא

דרשה דומה לאיסור מלאכה ביום טוב מהתורה והגר"א בסימן תצה הביא דבריו, ועיין בר"ן ריש פרק ח דיומא בענין איסורי יום הכפורים).

הרי"ף, רש"י, תוספות ורא"ש בריש מסכת מועד קטן וכן הרמב"ם בפרק ז מהלכות יום טוב, הביאו דרשות אלו (בעיקר האחרונה) כמקור של איסור מלאכה בחוה"מ.

לכאורה משמע מהגמרא בחגיגה (שם) דאיסור מלאכה בחוה"מ הוא מהתורה. כך כתבו התוספות (בחגיגה שם ד"ה חולו) והרא"ש (מועד קטן פרק א סימן א) שכן משמע מזה שהאיסור נלמד מפסוק וקל וחומר.

כן משמע מהגמרא במועד קטן (יא ע"א) דאמרינן התם:

לא מבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי (דבר האבד) אלא אפילו במועד

דאיסור מלאכה דאורייתא במקום פסידא שרו רבנן.

וכך נראה ברש"י שם (ד"ה אלא) שכתב: "חולו של מועד דאסירא ביה מלאכה

מדאורייתא דכתיב יאת חג המצות תשמור".... " (ועיין עוד עבודה זרה כב ע"א).

ברם, לאחר שהתוספות (חגיגה שם) והרא"ש (מועד קטן שם) כתבו שכן משמע מפשט דברי הגמרא, הקשו על הבנה זו כמה וכמה קושיות:

א. אם היה האיסור מהתורה היאך התיירו חכמים כמה מלאכות בחוה"מ (כגון דבר האבד, ופועל שאין לו מה לאכול וצורכי רבים - שבכל אלו התיירו מלאכות גמורות כפי שיתבאר) וחיכו מצאנו איסור תורה שמקצתו אסור ומקצתו מותר? (קושיית רבנו תם). הרא"ש הוסיף שקושייה זו קשה במיוחד למי שדרש איסור מלאכה מקל וחומר דמנא לן לחלק בין המלאכות. בהגהות מימוניות כתב (פרק ז מהלכות יום טוב אות ב) דאף על גב דאמרינן דמסרן הכתוב לחכמים אי אפשר שיהיו חכמים מקלין כולל האי אם היה האיסור מהתורה. וכך כתב גם המרדכי (ריש מועד קטן).

ב. בפרק ג דמגילה (כא ע"א) שנינו:

כל מקום שאין יום טוב ויש מוסף (המשנה מתיחסת לחוה"מ וראש חודש) קורין ארבעה.

משמע שלא נאסר חוה"מ במלאכה מהתורה מדקאמר דחוה"מ אינו יום טוב, ואף כלל חוה"מ יחד עם ראש חודש שאין בו איסור מלאכה.

ג. בירושלמי (מועד קטן פרק ב הלכה ט):

אמר רבי אבא בר ממל אילו היה לי מי שימנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחוה"מ. כלום אסרו מלאכה בחוה"מ אלא כדי שיהיו אוכלים ושמיחים ועוסקים בתורה...

לכאורה מוכח מכאן שאיסור מלאכה בחוה"מ הוא רק מדברייהם.

ד. במועד קטן (יב ע"א) הגמרא דנה במי שכוון מלאכתו במועד, (שקנסו חכמים ואסרו ליהנות ממעשיו), ומת, האם יקנסו בניו אחריו, "אם תמצא לומר צרם אוזן בכור ומת דקנסו בנו אחריו - התם איסור דאורייתא". משמע דאיסור מלאכה בחוה"מ מדרבנן. (ראיה זו הביא הנמוקי יוסף ריש מועד קטן אולם הרא"ש ותוספות שם דחו ראיה זו).

מתוך קושיות אלו הסיק הרא"ש (מועד קטן שם) וכתב: "מכל הני ראיות מסתברא דמלאכות חוה"מ לא מיתסרא אלא מדרבנן". וכך כתבו התוספות (חגיגה שם): "משמע לפי האמת דלא מיתסר רק מדרבנן".

התוספות והרא"ש הסבירו שהדרשות בגמרא בתגיגה הן אסמכתא בעלמא, ומה דאמרינן במועד קטן (יא ע"א) "אבל דרבנן ומועד דאורייתא", היינו מפני שמלאכת חוה"מ ביחס לאבל שהוא רק מדברי קבלה קרויה דאורייתא, כלומר: כעין דאורייתא, כיון שהסמיכה על פסוקים מה שאין כן באבל. בסוף הסימן כתב הרא"ש: "ודאי ליתא, אלא אסמכתא בעלמא לחזק דברי חכמים הוא". (עיין עוד בתוספות מועד קטן ב ע"א ד"ה משקיף). ועיין בנמוקי יוסף ריש מועד קטן (ד"ה השתא) שכתב:

שלא מצינו מהמחברין שמנו את המצוות, שימנה כמצוה איסור מלאכה

בתורה"מ או שיכתבו אם האיסור דבר תורה הוא או לאו או עשה.

והסיק מזה שאין כאן אלא אסמכתא בעלמא, וכך נראה שסבר המרדכי (ריש מועד קטן), וכך פסק בהדיא הרמב"ם (פרק ז הלכה א'² וזו לשונו: "העושה בו מלאכה מכין אותו מכת מרדות מפני שאיסורו מדברי סופרים" וכך כתב ההגהות מימוניות שם. כך כתב גם הסמ"ג (לא תעשה עה) וכך כתב בשמו השלטי גבורים (דף א עמוד א בדפי הרי"ף אות א). הסמ"ג שם כתב שזוהי גם דעת הבה"ג (הלכות מועד סימן כ ד"ה זה הכלל) (ועיין בביאור הלכה ראש סימן תקל שהטיל ספק בקביעה שזו דעת הבה"ג) וכך מצאתי גם בריטבי"א (ריש מועד קטן) שכתב כן בשם הבה"ג. וכך פסק הטור לדינא.

אולם יש מהראשונים שכתבו דעיקר כפשוט הגמרא **דיש כאן איסור תורה**. כך כתב המרדכי (שם) בשם הרא"ש (עיין בביאור הלכה שם דרצונו לומר שזו דעת רבותיו של הרא"ש) וכן ראיתי במאירי (ריש מועד קטן) שכתב שזוהי דעת הרבה גאונים. כך כתב הביאור הלכה בשם השאילתות, האשכול ורי"ף גיאת. וכאמור לעיל כך נראה מרש"י (מועד קטן יא ע"א) וכך כתבו התוספות (חגיגה שם) בשמו. עיין עוד בריטבי"א (ריש מועד קטן) שכתב שבדבר זה איכא פלוגתא דרבוותא ושדעת רש"י היא שהאיסור הוא מהתורה ושכן נראה עיקר דלא משמע שכל אותם דרשות בגמרא הם רק לאסמכתא. כך כתב בתשובות הרשב"א (חלק א סימן תרצ) וכך נראה שסבר החינוך (מצווה שכ"ג)³.

2. ההפניות במאמר זה לרמב"ם הן להלכות יום טוב, ההפניות לשולחן ערוך הן לחלק אורח חיים.

3. למאן דאמר דהוי מהתורה, יש לומר דעל כל פנים בעינן שעצם המלאכה תהיה מלאכה האסורה מהתורה בשבת, אבל מה שמוותר מהתורה בשבת ודאי אינו אסור מהתורה בחוה"מ. ולפיכך צריך עיון בדברי הטור בסימן תקלו וגם בדברי המשנה ברורה שם ס"ק י שעוסקים בהושבת תרגולת על ביציה, ובזה אין כל איסור תורה בשבת. ראיתי שהעיר על זה בשמירת שבת כהלכתה עמוד שמו הערה טז. (ההפניות במאמר לשמירת שבת כהלכתה הן לחלק ב) ועיין שמירת שבת כהלכתה (שם בשם המועדים וזמנים) דאפילו למאן דאמר דהוי מדרבנן אם עוסק במלאכות היום, ממש כיום חול יש לומר דלכלי עלמא הוי דאורייתא. (ועיין רמב"ן על התורה פרשת אמור כג, כד. ובשבת הארץ לרב קוק קונטרס אחרון עמוד קד).

דעת הר"י אינה ברורה. בטור בסימן תקלו כתב דהר"י סבירא ליה דאיסור מלאכה במועד הוא מהתורה, וכתב שם הבית יוסף שלא יודע מנין למד כן הטור מדברי הר"י. אולם בפשטות ניתן להסביר שלמד כן הטור ממה שחרי"ף ריש מועד קטן העתיק כל הדרשות מהגמרא בחגיגה, ומשמע שהוא סובר שהן דרשות גמורות, מפני שאם היו אסמכתאות היה צריך לומר זאת. הבית יוסף עצמו (תקלו ד"ה אין מושיבין) הרגיש בזה וכתב: "דאין משם ראייה דאיכא למימר דאף על גב דסבר דאסמכתות בעלמא ניהו כתבם" ועיין עוד בביאור הלכה (תקט) בשם כמה פוסקים שקיבלו את הבנת הטור בדעת הר"י.

גם שיטת הרשב"ם צריכה עיון. במסכת פסחים (ק"ה ע"א), נאמר: "המבזה את המועדות כאילו עובד עבודה זרה". ופרש הרשב"ם דקאי על חוה"מ. מזה הבינו התוספות (חגיגה שם) דהרשב"ם סובר דאיסור מלאכה במועד הוא מהתורה. לפי זה הוסיף הביאור הלכה (שם) שאפשר להוכיח שכן גם סובר רש"י (מכות כג) ועוד ראשונים שפירשו כפירוש הרשב"ם (עיין שבולי הקטן סימן רכ"ג ורבינו יונה מסכת אבות פרק ג משנה י"א). ברם, נראה שאין זה מוכרח. כיון שיש לומר שאף על פי דאיסור מלאכה בחוה"מ מדרבנן החמירו בו חכמים מאד, ואכן המגן אברהם (תקל ס"ק א), פירש דברי הגמרא והרשב"ם גם למאן דאמר 'דהוי מדרבנן, ועיין מחצית השקל שם, וכן פירש בחיי אדם (קו, א). ועיין עוד במחזיק ברכה (סימן תקל אות א). לרמב"ן שיטה שלישית, הוא עשה פשרה ופסק שעיקרו של איסור מלאכה בחוה"מ הוא מהתורה אלא שיש לחלק:

א. כל דבר שאינו לצורך המועד, ואינו דבר האבד (תרתי לריעותא) אסור מהתורה, מכח: אותן דרשות בחגיגה.

ב. מלאכה שהיא לצורך המועד או כשמדובר בדבר האבד (הדא לטיבותא) (אף על פי דיש בו טירחא שאז אסור כפי שיתבאר) אינו אסור אלא מדרבנן (ובזה מייירי הירושלמי). כך כתב הנמוקי יוסף בשמו וכתב שזוהי שיטת הרשב"א (וצריך לומר שזוהי גם כונתו בתשובות שהזכרנו לעיל), וכן פסק הריטב"א (שם) לדינא, וכתב שלמעשה זוהי גם דעת רש"י. (ואפשר שזוהי דעת כל הראשונים שכתבו שהאיסור הוא מהתורה, כך נראה בריטב"א וכן יש לדייק גם ברא"ש במועד קטן (שם) שכך הבין בדברי האוסרים מהתורה. ועיין עוד בשער הציון (תקל אות ד): "על כל פנים בדבר האבד מותר לכולי עלמא" וביאור הגר"א (תקל ס"ק א). ברם, ראיתי במאירי שדחה שיטה זו (ריש מועד קטן) כיון שבחגיגה אמרו מלאכה סתם ולא חילקו.

להלכה - יש לברר מהי דעת השולחן ערוך. הנה הבית יוסף בסוף סימן תקל כתב דנראה לו דאיסור מלאכה בחוה"מ הוא מהתורה כדמשמע מהגמרא בחגיגה. בשולחן ערוך (שם) סתם וכתב דחוה"מ מותר במקצת מלאכות ואסור במקצת מלאכות. וכתב המגן אברהם (שם ס"ק א) דמשמע מהמתבר דסבירא ליה שמלאכת חוה"מ אסורה מהתורה אלא שמסדרה הכתוב לחכמים. וכך כתב הגר"א בביאור דעת המחבר.

אולם בכמה מקומות משמע בהדיא מדברי מרן המחבר בבית יוסף ובשולחן ערוך שפסק כמאן דאמר דמלאכת חוה"מ אסורה רק מדרבנן:

- בסימן תקלו (סעיף ז) בדין החזרת תרגולת לביצתה. נחלקו בגמרא אם מותר להושיבה אפילו כשלא ישבה ג' ימים. הרא"ש כתב בשם רבינו תם דכיון דחזו"מ מדרבנן יש לפסוק לקולא וכך כתב הטור שם בשם רבינו תם. אולם לדעת הר"י שסובר שמלאכת חזו"מ מהתורה (לדעת הטור) כתב הטור שיש להחמיר. בשולחן ערוך פסק המחבר לקולא כדעת הרא"ש ורבינו תם והטור. (עיין שם במשנה ברורה). הרי משמע כאן דהמחבר פסק כמאן דאמר שמלכת חזו"מ אסורה מדרבנן. כך כתב ר' עקיבא איגר (סימן תקט) וכן כתב בביאור הלכה (תקט) בהבנת השולחן ערוך כאן. (יש לשים לב שיש טעות סופר ברי עקיבא איגר).

- בסימן תקלח מבואר בבית יוסף (ד"ה ומותר לופת) לגבי המחלוקת בגמרא בדין זיפות חביות, דהוי ספק דרבנן לקולא. וכך פסק בשולחן ערוך (שם סעיף א). מכאן כתב המגן אברהם (תקל ס"א) דמשמע שהמחבר פסק שאיסור מלאכה בחזו"מ הוא מדרבנן. וכך כתב הביאור הלכה (תקט).

- כן מצאנו בסימן תקלז בבית יוסף (ד"ה אסור לקצוה) שכתב: "וכיון דאיסור מלאכת חזו"מ מדרבנן נקטינן כלישנא דמיקל". וכך פסק השולחן ערוך (שם סעיף טו) עיין שם. כך משמע בבית יוסף גם בדין חפירת אמת המים (שם ד"ה גרסינן) דהוי בעיא דלא איפשטא ופסק לקולא (שולחן ערוך שם סעיף ו ועיין שער הציון אות כ שם). גם מקור זה ציין ר' עקיבא איגר (בסימן תקל שם) כראיה לכך שהשולחן ערוך פסק שהאיסור הוא מדרבנן.

לאור הראיות הנ"ל כתבו המגן אברהם (תקל ס"א) ר' עקיבא איגר (שם) וביאור הלכה (שם) דמשמע שלמעשה השולחן ערוך פסק כמאן דאמר דמלאכת חזו"מ מדרבנן. זאת בניגוד לגר"א שטען דהשולחן ערוך פסק לחומרא. ואכן כך היא דרכו של הבית יוסף לפסוק כדעת הרא"ש והרמב"ם, מה גם שיש לומר שזוהי גם דעת הר"י.

לפי זה, לדעת המחבר בכל ספק במלאכות חזו"מ יש לפסוק לקולא כבכל ספק דרבנן, וכך נראה שסבר המגן אברהם (תקלו ס"א) על פי מחצית השקל שם. אולם עיין בביאור הלכה (תקט) שפסק שלכתחילה יש לחוש למאן דאמר דיש כאן איסור תורה ואין למהר להקל כי אם לצורך גדול (ועיין עוד סימן תקלו במשנה ברורה ס"א). ואפילו למאן דאמר דמלאכת חזו"מ אסורה רק מדרבנן חס ושלום לזלזל באיסור זה - שהרי אמרו חכמים (פסחים קיח) ש"המזלזל במועדות כאילו עובד עבודה זרה" (חיי אדם כלל קו סעיף א).

4. בדין קדושת חזו"מ - עיין רמב"ם (פרק ז הלכה א) דהואיל וחזו"מ נקרא "מקרא קודש" אסור לנהוג בו כימי החול. מכאן זה כתבו הפוסקים כמה הלכות הנוגעות לקדושת היום כגון: חובת לבוש בבגדי חג, חובת אכילה ושתיה וחובת השמחה במועד. עיין מגן אברהם (תקט) ומשנה ברורה שם ס"א ובשער הציון (שם ס"א) וערוך השולחן (שם סעיף ז). כבר הזכרנו לעיל דברי הירושלמי: "אמר רבי אבא בר ממל אילו היה לי מי שימנה עמי התרתי שיעשו מלאכה בחזו"מ. כלום אסרו מלאכה במועד אלא כדי שיהיו אוכלים ושותים ויגיעים בתורה ואינן אוכלין ושותין ופוזזים". ומכאן הוכיח הכלבו (סוף הלכות חזו"מ) דאיסור שחוק וקלות ראש במועד חמור מאסור מלאכה, כיון שכונתו יתברך בנתינת המועד היתה שנדבק ביראתו ואהבתו ונעסק בתורתו התמימה.

הקדמה למלאכות האסורות והמותרות בחול המועד

מצאנו בהלכות חוה"מ התייחסות כמעט לכל המלאכות האסורות בשבת ויום טוב. ביניהן מצאנו בשולחן ערוך איסור חרישה ופוי קרקע וזיבול (תקלו; ט), צידה (תקלו; יג תקלג, ח), זמירה (תקלו; יא), קצירה (שם טו-ותקלג, ט, בניה וסתירה) (תקט) כתיבה (תקמח), טחינה (תקלט), תפירה (תקמא), ובחי אדם (כלל קט) הוסיף - צביעה (סעיף ה) טוויה (שם סעיף ו) ניפץ (שם סעיף ח) קשירה והתרה (שם יא) חיתוך (שם יח) ועוד.

גם אסורי שבות נאסרו בחוה"מ כגון אמירה לעכו"ם (תקמט) ומקח וממכר (תקלט) ⁵. כל המלאכות הללו אסורות במועד (מהתורה או מדרבנן) אלא אם כן יתקיימו בהן התנאים שנבאך בסמוך.

אולם בגמרא בחגיגה (יח ע"א) אמרין: "לא מסרין הכתוב אלא לחכמים לומר לך אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת". מכאן שיש כמה וכמה מלאכות שחכמים הקלו בהם וכלשון השולחן ערוך והרמ"א (סימן תקס):

חוה"מ אסור במקצת, מלאכות ומותר במקצתן - לפי צורך העניין שהיה נראה לחכמים להתיר.

אותן המלאכות או יותר נכון לומר אותם המצבים שבהם התירו מקצת מלאכות האסורות מפוזרים במסכת מועד קטן במשנה ובגמרא, והטור (תקט) והגר"א (בבאור לשולחן ערוך שם) סיכמו ענין זה וסיווגו את כל המלאכות לפי כללים. למעשה נמצא לפי דבריהם שהמלאכות המותרות בחוה"מ - נחלקו לחמשה סוגים. ואלו הם:

5. כתבו שיש איסור אמירה לעכו"ם ומכל מקום לצורך מצוה יש להקל (משנה ברורה סימן תקמג ס"ק א). ובדין מוקצה עיין סימן תקמ"ד בדרכי משה. אות א' דלא מצאנו איסור מוקצה במועד. ועיין מאירי מועד קטן יג ע"א על המשנה ד"ה מחפין, ובתוספות שבת כב ע"א ד"ה סוכה. כמו כן יש כמה מלאכות גמורות שלא מצאנו שואסרו כלל כגון: הוצאה, הכערה, כיבוי וכישול (עיין שמירת שבת כהלכתה עמוד תטו סעיף כו והערות שם). לגבי הוצאה עיין רמב"ם הלכות יום טוב פרק א הלכה ו' ואפשר שהוא הטעם בנידון דידן. כמו כן אין איסור "ממצוא הפצץ" במועד, כן מוכח מדברי השולחן ערוך. תקמג סעיף ג עיין שם. וכן לא מצאנו במועד איסור הפרשת תרומות ומעשרות, טבילת כלים או איסור תחומין (עיין שמירת שבת כהלכתה עמוד תטז והערה קה). עוד מבואך בפוסקים שאין איסור השמעת קול ולכן מותר לגנן בכלי שיר במועד. (עיין סימן תקלד בשערי תשובה אות ה). לעומת זה יש דברים שואסרו במועד, אף על פי שאין בהם מלאכה כלל אלא טירחה גדולה, כגון לפנות חפציו מחצר לחצר. (שולחן ערוך סימן תקלה ועיין שם בערוך השולחן שטעם האיסור הוא שמתבטל על ידי זה משמחת המועד). גם המלאכות האסורות, אם לא מתכוון בעשייתן - מותרות אפילו באופן שנחשב הדבר לפסיק רישא (עיין משנה ברורה סימן תקלו ס"ק ה). לגבי מה שכתבנו בין המלאכות האסורות מלאכת קשירה, נביא את לשונו של החיי אדם שם: "הקושר והמתיר לא נזכר מה דינן ונראה לי דמה שאינו לצורך המועד אסור לכולי עלמא". והיה נראה שבקשר שאינו מעשה אומן או שאינו בר קיימא, באופן שאפילו בשבת אין איסורו אלא מדרבנן יש מקום להקל, וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה כרך א עמוד תטו הערה צח בשם הגרש"ז אירבאך עיין שם.

א. דבר האבד - כדאמרינן בריש מועד קטן "במקום פסידא שרו רבנן". מטעם זה מותר להשקות במועד בית השלחין (משנה שם ב ע"א). דין זה נמצא בשולחן ערוך בסימנים תקלו ותקלת, ושם מתבאר מה נחשב לדבר האבד ואילו מלאכות מותרות במקום הפסד, שהיו לא בכל הפסד מקילין, ולא בכל מצב. (כמו שיתבאר דבמקום טירחא יתירא אסור אף דבר האבד). קושי מיוחד יש בדין זה מפני שהרבה הלכות הנוגעות לדין דבר האבד מפורזות בשולחן ערוך בכמה מקומות (סימנים תקמ"ה תקמ"ו ועוד). בעזרת ה' נסכם כאן באופן מסודר כל פרטי דינים אלו בפרק אחד כדי שיהיו הכללים העיקריים שגורים בפינו.

ב. צורכי רבים - כדאמרינן במועד קטן "ועושים כל צורכי רבים". קולות רבות הקלו כשמדובר בצורכי רבים כפי שלא הקלו במצבים אחרים. דין זה נמצא בשולחן ערוך בסימן תקמד, ושם מבואר מה נחשב צורכי רבים, ושיש הבדל בין מעשה אומן למעשה הדיוט.

ג. צורכי אוכל נפש - כל מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מותרת, קצירה וטחינה וצידה, ואפילו במעשה אומן וטירחא התיירו. וכל זה מבואר בשולחן ערוך בסימנים תקמ, ותקלג ותקלז (סעיפים ד, טו). לא רק צורכי אוכל נפש ממש התיירו אלא גם מכשירי אוכל נפש מותרים כגון תיקן תנור לאפות בו (תקמ סעיף ה). אולם יתבאר שיש הבדל בין אוכל נפש ממש למכשיריו. (תקמא מגן אברהם ס"ק א).

ד. שאר צורכי מועד ליחיד - גם בשאר צורכי המועד שאינם לצורך אכילה ולא לצורך הרבים הקלו בהם קצת חכמים, והם מותרים רק על ידי מעשה הדיוט או שינוי. דין זה מתבאר בכמה מקומות בשולחן ערוך. (תקמ, תקמא ועוד).

ה. פועל שאין לו מה לאכול - קולא גדולה הקלו, והתיירו לפועל שאין לו מה לאכול אפילו מלאכות אסורות (כלומר, אפילו מלאכות שאינן צורך המועד וכו'). (שולחן ערוך תקמ).

למרות שמקלין במלאכות הנ"ל אסור לכוון מלאכתו במועד (למעט אוכל נפש). והמכוון מלאכתו למועד בית דין מאבדין אותה ממנו (סימן תקלת, ה). בנוסף לאלו התיירו כל צורכי המת, במועד רחמנא לצלן (תקמז), וכן כל צורכי רפואה וצורכי בהמה (תקלו) וצורכי הגוף (סוף סימן תקמ"ו וביאור הלכה שם)⁶. ברם, יש לדעת שיש כמה מקרים יוצאי דופן, כגון תספורת וגילוח וכיבוס, שעל אף שהם צורכי המועד והגוף מכל מקום הם אסורים (תקלא, תקלז)⁷.

6. בדין ביקור אצל רופא שיניים עיין שו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ג סימן עח) ושמירת שבת כהלכתה (עמוד שנד הערה פח) שכל שיש לו צער אפילו צער קטן מותר. כמו כן מותר לתקן משקפיים שנשברו במועד (שמירת שבת כהלכתה שם) והוא הדין מכשיר שמיעה. בנוגע לתיקון טלפון, הכרוך במעשה אומן, אין הדבר פשוט להתיר אם לא לצורך חולה וכדומה (שם). מותר להרוג יתושים וזבובים המצצעים אותו שאין לך צורך האדם גדול מזה (סימן תקלג במשנה ברורה ס"ק כ בשם הרדב"ז).

7. נטילת צפרניים מותרת לדעת השולחן ערוך (תקלב, א) אך הרמ"א החמיר בזה. ברם, אם נטל לפני המועד לכולי עלמא מותר ליטלן גם במועד. (משנה ברורה שם ס"ק ב) והוא הדין שמותר לנטלן בשינוי או בידיו וכן לצורך מצוה (משנה ברורה שם ס"ק ג). הסכימו הפוסקים שמותר לצחצח נעליים במועד ואין בזה משום כיבוס. (שו"ת מלמד להועיל אורח חיים סימן קיג, שו"ת יביע אומר חלק אורח חיים סימן לב, שמירת שבת

עוד יש לדעת, שאף על פי שנאמרו במלאכת חוה"מ כללים ברורים להחזיר ולאסור, אמרין במועד קטן (יב ע"א) שהלכות חוה"מ יעקורות ואין למדים זה מזה, ולכן אין לומר כשם שזו מותרת כך זו מותרת (רש"י סו), כי פעמים תמצא שחז"ל מתירים מלאכה חמורה בעניין אחד ויחמירו במלאכה קלה בעניין אחר כי התורה לא אסרה ולא התירה אלא במה שיסכימו חכמים. (ספר החינוך שכג).

ועיין ערוך השולחן (סוף סימן תקמז) שכתב: דאפילו בדברים המותרים יצריכים לברוח מפני התרים כאלו שיש בהם זילזול המועד⁸.

לסיום הקדמה זו, יש לברר מדוע הקלו חכמים בחמשת הענינים הנ"ל. ונראה שטעם ההיתר נובע מטעם האיסור מלאכה במועד. מבואר בכמה מקומות בגמרא דעיקר איסור מלאכת חוה"מ נועד למעט טרחתו של האדם מעניני העולם הזה ומלאכותיו כדי שיהיה ליבו פנוי ללימוד תורה ושמחת הרגל. [כן הוא בירושלמי שכבר הבאנו בהדיא וברא"ש מועד קטן נא, א, וכן בגמרא במועד קטן: "מועד משום טירחא" (ב ע"א, יג ע"א) "בשלמא מועד משום דקא טרח" (ד ע"א), "דלא אסיר בשום מלאכה אלא משום טירחא" (רש"י ב ע"ב ד"ה בשלמא מועד)]. ומטעם זה גופא יש צורך להקל במלאכות אלו כיון שבמניעתן יהיה אדם טרוד וימנע משמחת הרגל. כן מצאתי בריטבי"א (מועד קטן יג ד"ה אלא אמר רב אשי) וזו לשונו:

כי טעם איסור מלאכה במועד משום טירחא ושלא למעט בשמחת הרגל ולפיכך התירו חכמים כל שהוא צורך המועד וכל שהוא דבר האבד כדי שלא יהיה דואג על אבדתו ונמנע משמחת יום טוב, ולכן התירו שכן פועל שאין לו מה לאכול.

ג. דין דבר האבד (סימנים תקלז, תקלח)

דין דבר האבד נוגע לכל המלאכות כולן, והבנת כמה וכמה הלכות בסימנים שונים בשולחן ערוך תלויות בהבנת דין זה. לכן נקדים ונסכם כאן כלליו ופרטיו לפני שנדון

כהלכתה עמוד שסד הערה קפה) בעניין סחיטת סמרטוט או מטלית עיין בדעת תורה למהרש"ם (תקלד, א) ובשמירת שבת כהלכתה עמוד שסד סעיף מז כתב שמוטר ואין בזה משום כיבוס. בדין גילוח בזמן הזה למי שרגיל לגלח בימות החול, עיין בטור תקלא בשם רבינו תם ובשולחן ערוך שם, שו"ת נודע ביהודה (תנינא אורח חיים צט-ק) אגרות משה אורח חיים סימן קסג ותחומין חלק ב עמוד 116, והלק"ג עמוד 517.

8. במקום שנהגו לזלול באיסור חוה"מ יש לפוסקים כח לאסור אף מלאכות מותרות. (משנה ברורה תקל ב, כף החיים שם ז וערוך השולחן שם ז) וכבר כתבו חלק מהפוסקים ולכן תקנו תענית בה"ב אחר פסח וסוכות דאולי עשו מלאכות אסורות בחוה"מ (עיין שמירת שבת כהלכתה עמוד שמו הערה כב). בענין הנאה ממלאכה שנעשתה באיסור בחוה"מ, עיין במגן אברהם (תקלח ס"ק ב) שהשוה דין חוה"מ לשבת (עיין ריש סימן שיח). בהם, מכיון שרוב הפוסקים סוברים שמלאכת חוה"מ אסורה רק מדרבנן יש מקום להקל בשוגג גם בו ביום. (עיין סימן שיח במשנה ברורה ס"ק ב ג וביאור הלכה ד"ה המבשל ועיין שמירת שבת כהלכתה עמוד תח הערה מד בדברי הרב אויערבך בזה).

בשאר המלאכות: בסימנים תקלוז-ח הביא השולחן ערוך דוגמאות רבות של דבר האבד במלאכות חקלאיות שונות כגון השקיה, קצירה, ציד ועוד. מטרתנו כאן היא לעמוד על הכללים שנלמדים מדוגמאות אלו.

מקור הדין של דבר האבד

שנינו: "משקין בית השלחין במועד" (מועד קטן ב ע"א). הטעם לכך מבואר בגמרא: "מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן". אולם מבואר שם שדוקא "בית השלחין" מותר "דיש פסידא" אבל "בית הבעל" אסור, מפני שהשקיתו לא נחשבת למניעת הפסד אלא הרווחה (מפני שבית הבעל מסתפק במי גשמים); ו"פסידא אין הרווחא לא". זו דעת ר' יהודה ור' אליעזר בן יעקב "דלא טרחין משום הרווחה" ורק משום פסידא מותר. מטעם זה התיר ר' אליעזר בן יעקב למשוך מים מאילן לאילן כדי להשקותם, אבל לא להשקות כל שדה האילן (ו ע"א). כך פסקו הרמב"ם (פרק ח הלכה ה), וראשונים נוספים שדבר האבד מותר. כך פסק גם השולחן ערוך: "דבר האבד מותר ... לפיכך בית השלחין ... מותר להשקותה ... אבל בית הבעל ... אסור" (תקלו סעיף א).

במקום פסידא אין צריך שינוי

במשנה (מועד קטן יא ע"א) שנינו:

מי שהפך את זיתיו ואירעו אונס ... טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר זולף וגומר וגף כדרכו. כן שנינו: "וכן מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אונס ... זולף וגומר וגף כדרכו דברי ר' יוסי" (יב ע"א). מבואר בגמרא שלדעת ר' יוסי דבר האבד מותר לעשותו כדרכו ואין צריך שינוי, ואפילו בדבר שאין בו הפסד מרובה. והמסקנה שם היא שהלכה כר' יוסי, וכך פסק הרמב"ם (פרק ז הלכות ב-ה):

כל מלאכה שאם לא יעשה אותה במועד יהיה שם הפסד הרבה עושים אותה

... כל שיש בו הפסד אם לא נעשה עושהו כדרכו ואין צריך שינוי.

וכך פסקו הטור והשולחן ערוך (סעיף א) "דבר האבד מותר לעשותו בחוה"מ בלא שינוי".

והרמ"א הוסיף בשם הכלבו וכתב שכל שאפשר למעט בטירחא ימעט.

ברם, הבית יוסף (סימן תקלו ד"ה אסור לקצוה) דייק מלשון הרמב"ם הנ"ל דמה שאין צריך לשנות היינו כשעצם השינוי עשוי לגרום להפסד. אבל היכא שאפשר לשנות בלי כל הפסד אפילו לר' יוסי צריך לשנות. וכך כתב ר' עקיבא איגר (חידושים על השולחן ערוך שם ס"ק א), וכך

9. צריך עיון למה הצריך כאן הפסד מרובה. אפשר שרצונו לומר שבמקום טירחא יתרה אפילו במקום הפסד מרובה אסור כמבואר בהמשך דבריו שם. אבל בעיקר דין דבר האבד אפילו הפסד מועט מותר וכמו שכתב בסוף דבריו: "כל שיש בו הפסד עשוהו" עיין עוד מאירי מועד קטן יט ע"א ד"ה כשנתבונן. ועיין מה שנכתוב לקמן עמוד 131.

כתב בשער הציון (סימן תקמה אות כט). ויש סוברים דבמקום ש"אוּשָׁא מילתא" צריך לשנות. (עיין תקלו משנה ברורה ס"ק נב וג, ושער הציון סו). עוד מצאנו בפוסקים שבמקום שיש חשש רק להפסד מועט בלבד הצריכו לעשות שינוי או מעשה הדיוט. (עיין סימן תקמ סעיף א משנה ברורה ס"ק ב, וסימן תקלו סעיף יג משנה ברורה ס"ק לט).

ספק דבר האבד

כתב המגן אברהם (ויש תקלו) "דספק דבר האבד מותר". (עיין עוד במגן אברהם תקמ"ד ס"ק ב בשם בדק הבית). והסבירו המחצית השקל ופרי מגדים (בסימן תקלו) שדין זה תלוי במחלוקת הראשונים האם מלאכת חוה"מ אסורה מהתורה או מדרבנן. המגן אברהם שהקל בספק דבר האבד, הולך בשיטתו בדעת המחבר (תקל ס"ק א) שמלאכת חוה"מ מדרבנן, ואם כן ספק דבר האבד הוא ספק דרבנן ודינו לקולא. ברם, לפי זה, לדעת שאר הראשונים הסוברים שמלאכת חוה"מ אסורה מהתורה אין להקל אלא במקום שודאי דבר אבד.¹⁰ (כבר כתבנו בהקדמה שלכתחילה טוב לחוש לדעתם).

אולם דברי המחצית השקל ופרי מגדים הנ"ל צריכים עיון, כיון שלכאורה היתר ספק דבר האבד כבר נמצא בראשונים. שהרי כך שנינו במשנה: "ואלו כותבים במועד קדושי נשים וכו'" (מועד קטן יח ע"ג), וכתבו התוספות שם (ד"ה אלו כותבים) "נראה דכל הני הוו דבר האבד פן ימות הנותן או העדים או ילכו למדינת הים". הרי מוכח בהדיא לדעת התוספות שספק דבר האבד ("פן ימות") מותר.

כך כתב גם הריטב"א (בחידושו למועד קטן סו) שטעם היתר כתיבה הוא משום דבר האבד "דשמא יקדימו אחר", "שמא תשאר עגונה", ו"שמא ישכחו העדים או ילכו להם". אלו גם דברי הנמוקי יוסף (סו), וכך יש לפרש לדעת כל הראשונים שפירשו דטעם היתר כתיבה במשנה הוא משום דבר האבד, וביניהם: רש"י (בר"ף), המאירי והראב"ד.¹¹

הרשב"א סובר אף הוא כך (הביא דבריו הבית יוסף סימן תקמה ד"ה מותר לכתוב חשבונות) וכתב על פי התוספתא שמותר לאדם לכתוב חשבונותיו במועד שמא לא יזכרם. גם המגיד משנה (פרק ז הלכה ט) כתב בשם הרמב"ן שספק דבר האבד מותר רק שיעשה בצינעא.

הרי למדנו שהיתר ספק דבר האבד אינו חידושו של המגן אברהם אלא שקדמו לו רבים מהראשונים בפירושם למשנה במועד קטן. ולא זו בלבד אלא שמוכח מכאן שספק דבר האבד מותר אפילו למאן דאמר דמלאכת חוה"מ אסורה מהתורה, שהרי כן היא דעת הרשב"א והריטב"א והרמב"ן, ועם זאת הקלו בספק דבר האבד. מוכח מכאן שאין דין זה תלוי כלל במחלוקת הראשונים, האם מלאכת חוה"מ אסורה מהתורה או מדרבנן, ושלא כמחצית השקל ופרי מגדים.

לפי כל האמור היח נראה להקל בפשטות כמגן אברהם בכל ספק דבר האבד, בפרט שכן

10. עיין עוד חזון איש סימן קלד ס"ק יז.

11. ודלא כרמב"ם שפירש דכל אלו הם צורכי רבים ולכן נכתבים במועד.

נראה שקבר מרן בבדק הבית (שם). אולם דין זה עדיין צריך עיון. בנשמת אדם (חיי אדם כלל קו ס"ק א) מביא שני מקומות בהם משמע מהבית יוסף שיש להחמיר בספק דבר האבד: א. בבית יוסף בסימן תקמה (ד"ה כתב הכלבו) כתב בשם הכלבו שמותר להגיה ולכתוב ספרים בחינם שמא לאחר המועד לא יהיה לו פנאי. וכתב על זה הבית יוסף שצריך לומר דמירי במגיה לצורך רבים, ומותר מדין צורכי רבים. ומשמע שאינו סובר כמגן אברהם, שהרי אם ספק דבר האבד מותר יש להקל אפילו ליחיד שמא לא יהיה לו פנאי אחר המועד. ב. בבית יוסף בסימן תקלט (ד"ה ומה שכתב הרא"ש לאחר המועד). כתב שהרא"ש (שכאמור סובר שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן) אסר למכור בשוק הקבוע דבר שיש בו חשש שמא לא יוכל להרויח אחר המועד "כיון דלאו דבר האבד ודאי הוא ואסור מה שאין כן שיירה (שם) מותר למכור דאינו מצוי תמיד דהוי דבר האבד ודאי ושרי" משמע שסובר שספק דבר האבד אסור. ואפילו למאן דאמר שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן. מכח קושיות אלו הכריע החיי אדם (שם סעיף ה) שאין להקל בספק דבר האבד אלא על ידי נכרי.

אולם הביאור הלכה (תקלו ד"ה דבר האבד) כתב שעיקר לדינא כמגן אברהם שספק דבר אבד מותר וכמו שכתבו הראשונים הנ"ל. כדי לישב את הקושי שיש בדברי הבית יוסף כתב שיש לעשות חילוק בדבר, והסביר שיש שני סוגי ספקות בספק דבר האבד: ספק הפסד מצוי, וספק שאינו מצוי.

1. ספק הפסד מצוי - מותר לכולי עלמא ובכך עוסקים הראשונים לעיל בפירוש המשנה, דוגמא לכך: חשש שמא ישכח או שמא ילך לו (כפי שצינו הראשונים בפרושיהם)¹². באופן זה בלבד הקל המגן אברהם. היתר זה הוא אפילו למאן דאמר שמלאכת חוה"מ אסורה מהתורה (וצריך לומר שבכהאי גוונא מיירי בבדק הבית שם).

2. ספק שאינו מצוי - אסור לכולי עלמא אפילו למאן דאמר שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן. בכך עוסק הבית יוסף בסימן תקמה, (חשש שמא לא יהיה לו פנאי הוא חשש רחוק ולא מצוי, שאפשר שפיר שיהיה לו פנאי אחר המועד) ובסימן תקלט, (מצוי מאד שגם בשבוע הבא יהיה אפשר למכור באותו מחיר ולכן אין ההפסד כל כך מצוי)¹³.

על פי חילוק זה פסק המשנה ברורה (תקלו ס"ק א) לדינא כמגן אברהם שספק דבר האבד מותר, דווקא כשיש חשש מצוי שיבא לידי הפסד. (עיי' סימן תקמה סעיף ד ומשנה ברורה שם ס"ק יט. וסעיף ה. וחזון איש סימן קלד ס"ק יד, ושמירת שבת כהלכתה עמוד שעז בהערה ב בשם האחרונים). ובכך החיים (שם אות ב) הסכים לדברי המשנה ברורה, והוסיף דמכל מקום גם במקום חשש רחוק יש להקל על ידי נכרי.

12. ומה שכתבו התוספות "שמא ימות" - יש לומר שכוונתם שבצירוף כל שאר החששות יחד יש חשש מצוי להפסד (ביאור הלכה שם).

13. ועוד ששם מיירי לעניין מניעת רווח ולכן מחמירים בספק ואין להביא משם ראיה להחמיר בחשש הפסד ממש (ביאור הלכה שם).

והנה האיתי ברי עקיבא איגר (תקלו) שהוסיף דהוא הדין ודאי דבר האבד וספק אם תועיל מלאכתו דגם כן שרי, אולם במשנה ברורה (שם ס"ק יג) נראה שהחמיר בכהאי גוונא. ועיין במשנה ברורה (תקלו ס"ק א) שכתב בשם הפרי מגדים דהוא הדין גם בצורכי יחיד במועד דיש להקל אם יש ספק אם הוא צורך המועד או לאו. ובילקוט יוסף (מועדים עמוד תקיא הערה מ) כתב דכשם שמקילין בספק דבר האבד, הוא הדין שיש להקל בדבר שיש בו מחלוקת פוסקים אי מקרי דבר האבד או לאו. עיין שם.

השקיה

חלק גדול של דיני דבר האבד בגמרא עוסק בפעולות ההשקיה המותרות והאסורות בחוה"מ. דינים אלו הביא מרן המחבר בשולחן ערוך בעיקר בסימן תקלו (סעיפים א - ז). מתוך דינים אלו העוסקים בהשקיה, ניתן ללמוד כמה וכמה כללים חשובים בגדר דבר האבד. נעמוד על הכללים הנלמדים מסעיפים אלו:

1. השקיית בית הבעל (האם מניעת השבחה נחשב לדבר האבד).

במשנה (מועד קטן ב ע"א) שנינו: "משקין בית השלחין במועד", בגמרא (שם) אמרין "בית השלחין אין - בית הבעל לא". בית השלחין שרי משום פסידא ובית הבעל הוי הרווחה, ויפסידא אין הרווחה לא". רש"י (דיה הרווחה לא) מפרש:

כגון בית הבעל דאסור להשקותה מאחר שאין בה הפסד שאין צריך להשקותה אלא להרווחה דמילתא.

(כך פסקו הרמב"ם ושאר ראשונים, וכך פסק השולחן ערוך תקלו סעיף א). מתוך דין זה למדנו שאף על פי שמניעת השקיה תגרום לכך שלא תשתבח השדה מכל מקום לא מקרי דבר האבד ואסור. ועיין בנמוקי יוסף נא ע"א ברי"ף ד"ה משקין שכתב בזה כלל חשוב וזו לשונו:

ואף על גב דאי הוי משקינן ליה הוי עביד טפי - לא מקרי הפסד אלא דבר שהגיע לפירות והדר מפסיד, אבל להוסיף על מה שנראה לעין - הרווחה מקרי ולא הפסד, ולא דחינן חוה"מ משום הרווחה.

דין מניעת רווח יתבאר עוד כשנעסוק בדין איסור סחורה במועד (סימן תקלט) ושם נבאר שלפעמים מקילין בזה.

2. השקיית בית השלחין (התחלת מלאכה לפני המועד שתמשך במועד).

במשנה שם מבואר שמותר להשקות בית השלחין¹⁴ (כמבואר לעיל). אולם במשנה (נדף ו

14. עיין בשלטי גבורים (א ע"א ברי"ף) שמה שמותר להשקות בית השלחין ששנה לפני המועד היינו משום הפסד זרעים, אבל שדה שהשקו אותה לפני המועד על מנת להכינה לזריעה, אסור להמשיך להשקותה במועד אף על פי שהוא למעשה מפסיד את תועלת ההשקיה לפני המועד, עיין שם. נראה שבימינו כיון שהחקלאי משלם ביוקר למים ישתנה הדין. דבר זה מצוי היום - בשדה שנעשו בו עבודות חיטוי לפני הזריעה - ואיחור הזריעה יגרם להפסד תועלת החיטוי ולהפסד כספי גדול.

ע"מ אמר ר' אליעזר בן יעקב שזרעים שלא שתו לפני המועד - לא ישקם במועד: (כלומר אפילו בית השלחין). ועל פי זה פסק השולחן ערוך וכתב (תקלו סעיף א) שדווקא: "בית השלחין שהתחיל להשקותה קודם המועד מותר להשקותה".

והנה אגב דברים אלו למדנו שמלאכה שהתחילה לפני המועד מותר להמשיכה במועד אם יש בדבר הפסד, ומשמע שמותר להתחיל להשקותה קודם המועד במלאכה, גם אם יודע שכתוצאה מכך יצטרך לעבוד בחוה"מ במלאכת דבר האבד. לכן מותר להתחיל להשקות הזרעים לפני המועד אף שיודע שהזרעים ינבטו ושוב יצטרך להשקותם במועד. ומטעם זה יהיה מותר לצקת יציקת בטון לפני המועד אף שיצטרך להשקות את היציקה בחוה"מ כדי למנוע קלקולה. ומטעם זה נראה שמותר לשלם עבור סחורה לפני המועד, אף שיודע שמועד ההספקה הוא בחוה"מ ויצטרך לעסוק בהובלתה. (כן ראיתי בשמירת שבת כהלכתה פרק סז סעיף ז, ע"ן סו). וכל זה בתנאי שלא כיוון מלאכתו במועד. ועוד נראה שאם יכול בלא הפסד לדחות תחילת המלאכה עד לאחר המועד חייב לדחותה, ואם לא דחה נחשב הדבר כמכוון מלאכתו במועד. (ע"ן ברש"י גיטין מד ע"ב ד"ה "אם תמצי לומר" וכף החיים תקלה אות יט).

נחלקו הראשונים בהבנת טעם האיסור להתחיל להשקות זרעים שלא השקה אותם קודם המועד לפי ר' אליעזר בן יעקב. הרמב"ם (פרק ה הלכה ז) פירש שיש חשש שיבוא לידי טירחא יתרא, שכיון שלא השקו אותם לפני המועד צריכים הם מים רבים. (ובסמוך יתבאר דטירחא יתרא אסורה).

רבנו ירוחם (נתיב ד חלק ה עמוד לה, ג) כתב שאסור מפני שנראה כמכוין מלאכתו במועד. ורש"י (במשנה שם ד"ה לא ישקם) והנמוקי יוסף (דף ב ע"ב בר"ף ד"ה שלא) פירשו דכיון שלא התחיל קודם המועד אין כאן הפסד, שהרי עדיין לא התרגלו הזרעים לשתות. והוסיף הנמוקי יוסף כלל חשוב בגדר דבר האבד וזו לשונו:

הא נמי לפי שאין פסידא במועד, ואם היה בהם הפסד כבר הגיע להם הפסד

מערב המועד - ואין מותר אלא דבר האבד במועד.

נראה שרצונו לומר שאף על פי שבמניעת השקייה במועד תהיה תוספת פסידא - כיון שעיקר הפסידא הוא מחמת מה שלא השקה קודם המועד - אסור. כיון שרק דבר האבד במועד מותר וזה כבר אבד מלפני כן (ע"ן סימן תקמא סעיף ד).

גם הראב"ד (מובא בנימוקי יוסף שם) פירש כרש"י שהטעם שאסור להתחיל להשקות במועד הוא מפני שאין פסידא, והוסיף דאם לא השקה לפני המועד מפני אונס, אז מותר אף להתחיל להשקות במועד, ואינו אסור אלא כששכח או התעצל. נמצא לפי דבריו שאם נמנע רווח הבא לאדם במועד מחמת שהתעצל או שכח לעשות מלאכה כלשהי לפני המועד, אף על פי שעכשיו במועד נגרם איחור של רווח - המלאכה אסורה, אבל אם נאנס לפני המועד - המלאכה מותרת.

(וצריך עיון באדם ששכח לשלם חשבון חשמל לפני המועד, ומחמת זה יתחייב ברבית אם מותר לו לכתוב המחאה במועד ועיין מה שכתבנו בד"ץ כתיבה). (ע"ן במשנה ברורה ס"ק ג ושער הציון א, מה שכתב בטעמים אלו לדינא).

מלאכת דבר האבד במקום טירחא יתירא

אף על פי שמלאכת דבר האבד מותרת במועד, מכל מקום אם הדבר כרוך בטירחה גדולה לא מקילין בה. גם דין זה עולה מתוך דין השקיה ששנינו במשנה (מועד קטן בע"א): משקין בית השלחין במועד... בין ממעין שיצא תחילה (ולא חישיגן שיתקלקט בין שלא יצא בתחילה, אבל אין משקין ממי הגשמים ולא ממי הקילון. הטעם שאסור ממי הגשמים והקילון הוא מפני שיש טירחה יתירה ו"אפילו במקום פסידא מטר¹⁵ לא מטרחינן" (שם בע"א). ופירש רש"י במשנה טעמא דקתני במתניתין "אבל לא ממי הגשמים וממי קילון", שהשקיה מהם כרוך בטירחא גדולה. וכן מבואר בגמרא (שם בע"א), "בשלמא מי קילון (בור עמוק) דאיכא טירחא יתירא (היינו לדלות ממנו)". נמצאנו למדים דאפילו במקום הפסד לא התירו דבר האבד אם יש בוה טירחא מרובה. וכך פסק הרמב"ם (פרק ז הלכה ג):

וכשהוא משקה אותה לא ידלה וישקה מן הבריכה או ממי הגשמים מפני שהוא טורח גדול.

(כך פסק השולחן ערוך תקלו סעיף ב. ועיין שם סעיפים ג, ה - ז ויב, ובמשנה ברורה שם לדוגמאות של טירחות יתרות שנאסרו).

מבואר בנמוקי יוסף בדין מי גשמים, דגם אם אין עכשיו טירחא גדולה במלאכתו אלא שיש חשש שמא המלאכה תגיע לידי כך, אפילו הכי אסור וכך כתב הבית יוסף (סוף ד"ה ומה שכתב אבל מים) בדעת הרמב"ם שכתב "לפי שאפשר לבא לידי טורח גדול", וכך כתב המשנה ברורה (שם ס"ק ז).

ברם, אף על פי שמלאכה שיש בה טירחא אסורה אפילו במקום הפסד, נראה דאם יש נזק לגופו של אדם אפילו מלאכות שיש בהן טירחא גדולה מותרות (עיין סימן תקמ סעיף א במשנה ברורה שם ושער הציון ז), והוא הדין במקום הפסד גדול במיוחד (עיין סימן תקלח משנה ברורה ס"ק ו ובסימן תקמ פרי מגדים אשל אברהם אות ז, ושמירת שבת כהלכתה עמוד שפג סעיף טז). בדבר טירחא יתירא, נראה שהכל לפי העניין ואין לדין אלא מה שענינו רואות. וכשיש ספק אם יצא לו טורח גדול יש להקל. (עיין חזון איש סימן קלד ס"ק יד ד"ה ושורש).

טירחא יתרא לצורך אוכל נפש

והנה בגמרא שם (ד ע"א) לאחר דאמרינן דטירחא יתירא אסורה אפילו בדבר האבד, הביאה הגמרא ברייתא: "תנו רבנן מדלין מים לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל ליפותן אסור". הרי שלצורך הירקות מותר לדלות מים אף על פי שזוהי טירחא גדולה. הדבר צריך בירור שהרי שנינו במשנה שמי קילון ומי גשמים אסור להדלות משום טירחא. והסבירו התוספות (שם ד"ה מדלין לירקות): "ממקום עמוק קרי דילוי ואף על גב דאיכא טירחא יתירתא בשביל לאכול התירו".

15. פרוש - טירחא יתירא (כך כתבו רש"י, רי"ף, רא"ש ונמוקי יוסף שהרי טירחא מועטת מותר).

נמצא שאף על פי דטירחא יתירא אסרו אפילו במקום הפסד, לצורך אוכל נפש בחוה"מ התירו אפילו טירחא יתירא, כגון להדלות מים מבור. וכך פסק השולחן ערוך (סעיף ח): "ירקות שרוצה לאכלן במועד יכול להקלות מים להשקותן כדי שיהיו ראויים למועד" (אבל להשביחן אסור¹⁶). ועיין בכף החיים (תקלו אות כב) שכתב על פי הריטב"א דאין הכוונה דווקא למקרה שרוצה לאכול בעצמו אלא כל שעומדים לאכילה במועד, כגון שעומדים למכירה במועד - טורחין להשקותם. ובמגיד משנה (ריש פרק ח) משמע דדוקא לצורך אוכל נפש ממש מותר לטרוח טירחא גדולה אבל לא לצורך מכשירי אוכל נפש, וכך כתב המשנה ברורה (שם ס"ק טו) בשם הפרי מגדים. ברם בשם הרמב"ן כתב להקל, דמכשירי אוכל נפש הם כאוכל נפש. ודין מכשירי אוכל נפש נבאר עוד בהמשך¹⁷.

קצירה - איסורה והתירה במקום פסידא

גם קצירה היא מלאכה אסורה במועד, אולם מבואר בגמרא שבשני אופנים מותר לקצור. ודין זה מעשי ביותר בישובים חקלאיים. בגמרא במועד קטן (יב ע"א) מסופר: "רב הונא חצדו ליה חצדא" (קצר פירות), אף שהיה לו מה לאכול ועשה כן משום פסידא - רש"י) ואף שרבה בר בר הונא הקשה לרב הונא מברייתא האוסרת לקצור במועד אפילו במקום הפסד גדול, השיב רב הונא שאין הלכה כאותה ברייתא שדעת יחיד היא. נמצא שכמו בשאר מלאכות, מותר לקצור במקום פסידא אפילו יש לו מה לאכול. עוד מסופר בגמרא שם: "רב חצדו ליה חצדא בחוה"מ, שמע שמואל איקפד". ומבואר שם דשמואל כעס מפני "דחצדא דחיטי הוי דלא איפסד". ושאלו: "רב מאי טעמא עביד הכי", ותירצו: דלא היה לו מה לאכול. ושמואל שכעס לא ידע על כך, או שסבר שמואל ד"אדם חשוב שאני".

16. כאן רציני לברר מה דין השקיה בימינו כאשר החשקיה מתבצעת באופן אוטומטי על ידי מערכת השקיה. מבואר בשולחן ערוך סעיף ד דעל מנת להשביח אסור להשקות אפילו ירקות. וכתבו הט"ז (ס"ק ט) והמשנה ברורה (ס"ק טז) שאפילו אין שם טירחא כגון בהמשכה, (דבכהאי גוונא שרי במקום הפסד) אסור כיון שעושה על מנת להשביח. מיהו ראיתי דבר מחודש בשם שולחן הגבוה (הביא דבריו כף החיים תקלו אות כה) וזו לשונו: "נראה דהא דאסור להשביחן בהשקיה היינו דווקא לדלות מים בידיים דאיכא טירחא טובא, אבל גנות ופרדסים דידן שמשקיין אותם מבור גדול ועמוק על ידי רחיים של דלי בסוס, נראה דשרי להשקות אפילו לירקות שאינם לצורך המועד כיון דליכא טירחא כלל, כנהרות המושכין מן האגמים דמי וכן נהגו". צריך לומר דכיון דכל טעם איסור מלאכה במועד הוא משום טירחא (כמו שביארנו לעיל השם הריטב"א) אם כן במקום שאין טירחא כלל וכלל אין לאסור. (עיין סימן תקמ סעיף ב בדין גבשושית). וצריך. עיין קצת בסימן תקלו סעיף יד, דשם אין טירחא כלל דנעשה מעצמו ומכל מקום אסור; עיין שם. וצריך לומר דשאני התם דעיקר האיסור הוא משום דמחזי כמזבל, והיינו משום מראית עין, מה שאין כן בנידון דידן שלא ניכר כל כך מעשה ההשקיה לעוברים ולכן מותר. ברור אם כן שהוא הדין במערכות השקיה של ימינו דלא ניכר ולא מורגש כלל וכלל מעשה ההשקיה (בפרט בטפטפות). וכל זה כמובן, אפילו במקום דאין חשש הפסד.

17. עמוד 134.

נמצאנו למדים דמותר לקצור במועד בשני אופנים: במקום פסידא דהוי דבר האבד או במקום שאין לו מה לאכול אף על פי דאין כאן פסידא. (ולפי אחד ההסברים בדעת שמואל, גם באופן זה אדם חשוב צריך להחמיר). ועתה נבאר שני הדינים.

במקום פסידא, כאמור, מותר לקצור, כמו שנהג רב הונא וכך פסקו הרמב"ם (נדברים מוכחים מפרק ז הלכה ו) והשולחן ערוך (תקלו סעיף טו): "אסור לקצור בחוה"מ אם אינו נפסד אם יעמוד עד אחר המועד". והוסיף המשנה ברורה (שם ס"ק ט) שמסתבר שאפילו אם רק אבוד מקצתו מותר לקצור במועד. ויש להוסיף עוד שההפסד האמור כאן אינו רק אם יתקלקלו הפירות, אלא שהוא הדין אם יגנבו וכדומה כדמוכח בסעיף טז, עיין שם.

מדין זה למדנו שדבר האבד הוא דבר שאם לא יעשו עכשיו במועד יפסיד, אבל כל דבר שאפשר להמתין ולעשותו אחר המועד לא מקרי דבר האבד. (עיין כף החיים תקלו אות א).

אדם שאין לו מה לאכול, לכולי עלמא מותר לו לקצור כאמור לעיל וכך פסק השולחן ערוך (שם). הרמב"ם (פרק ז הלכה ו) הוסיף הבהרה וכתב שאם אין לו מה לאכול מותר לקצור ואין מצריכין אותו לקנות בשוק עד שיקצור אחר המועד אלא קוצר משלו עכשיו. כלומר אפילו אם יש פירות בשוק אלא שאין לו בביתו מקרי שאין לו מה לאכול ומותר לקצור במועד, אפילו שאין פסידא. והבית יוסף (שם ד"ה וכתב הרמב"ם) הסביר שכן מוכח בגמרא מדעת שמואל שהחמיר באדם חשוב, וכי אדם חשוב צריך למות ברעב מפני כך? אלא ברור שיכול היה לקנות בשוק. והשולחן ערוך (שם) הביא דברי הרמב"ם להלכה. כך כתב המשנה ברורה (סימן תקלו ס"ק א), (ועיין סימן תקמ בשער הציון אות כד ושמירת שבת כהלכתה עמוד שמט סעיף יא). ולכן בקיבוץ וכדומה מותר לקטוף לצורך המשק אפילו במקרה שאין פסידא.

האם צריך לצמצם בדבר האבד?

כתב המשנה ברורה (סימן תקלו ס"ק ג) דאין לעשות כל המלאכות האלו (שהקלו בהם בדבר האבד) אלא לפי מה שהוא צריך. ועיין בשער הציון (שם אות מט) שכתב בשם הריטב"א דאם צריך לצורך המועד לקצור מעט, אלא שאינו מוצא מי שיעשה לו בצמצום מכיון שאין הפועלים מוכנים לבוא ולטרוח בשביל עבודה מועטת, מותר לקצור אפילו הרבה "מפני" המועט כיון שהכל הופך להיות לצורך המועד.

לפי זה כתב השער הציון דהוא הדין אם עלות קצירת כל השדה שווה לעלות קצירת מקצתו שמותר לקצור כולו כיון שנחשב דבר האבד. (וזה לא כפרי מגדים שהסתפק בזה). שוב ראיתי שכן כתב בהדיא בדרכי משה (תקלו א) בשם ר' ירוחם וזו לשונו: "ולא נאמר שיעשה מלאכה עד כדי שלא יפסיד אלא יעשה המלאכה מכל וכל ויגמור אותה". (ותימה למה לא הביא דבריו השער הציון הנ"ל). וכן כתב בהגהות ר' עקיבא איגר (ריש סימן תקלו) בשמו¹⁸. כלל זה מעשי מאד. ונביא דוגמא ליישומו: אם אדם צריך פועלים בשביל מלאכת דבר האבד או שאר דברים שמותר לעשות במועד, ודי לו לצורך זה שיעבדו הפועלים

18. עיין עוד כף החיים תקלו אות עב ושמירת שבת כהלכתה עמוד שפ הערה כט.

חצי יום, אלא שמכל מקום יצטרך לשלם לפועלים עבור שכר יום שלם מותר לתת להם לעבוד יום שלם אפילו אם אין בעבודה הנוספת משום מניעת הפסד. (כך כתב בשמירת שבת כהלכתה עמוד שפב סעיף יב ועמוד שמח סעיף י על פי דברי השער הציון הני"ט).

השכרת פועלים משום הפסד שלו

בגמרא במועד קטן (יב ע"א) מסופר על רב חמאי שהתיר לפועלים, מסדרי השלחנות, לעבוד בחול המועד: "אמר, כיון דאגר לא קא שקלי שרשווי הוא דקא משרשו ליה ולית לן בה" וכתב הרא"ש (פרק ב סימן ט):

אמר כיון דשרושי הוא דקא משתרשי לא מחזי כשכירות שסעודתם היו נוטלים ולא דבר אחר על כרחך היו עושין מלאכה מותרת... ואפילו הכי דווקא שרושי אבל בשכר אסור, שמע מינה דאסור בשכר אפילו מלאכה המותרת במועד דקבלת שכר דמועד כעובדא דחול דמיא:

ועל פי זה פסק השולחן ערוך (תקמב סעיף ג): "אפילו מלאכות המותרות אינן מותרות אלא לעצמן או לאחרים בחינם - אבל בשכר אסור". אולם כתב הבית יוסף (סוף סימן תקלז) בשם הראב"ד שבמקום שיש לו היתר לעשות מלאכה מפני דבר האבד, מותר לו לשכור פועלים בתשלום, ואף על פי שמצד הפועלים אין כאן דבר האבד ויש להם מה שיאכלו, מותר משום אבידה דבעל הבית. (ומעין זה מצאנו שבעל הבית מותר לו לשכור פועל שאין לו מה לאכול אף על פי שאינו דבר האבד לבעל הבית כמבואר בסימן תקמב, ויתבאר בהמשך) וכך כתב הרמ"א (סימן תקמב סעיף א) ועיין שם במשנה ברורה.

לדעת הלבוש (הובא בביאור הלכה סוף תקלז) במקום שאפשר, צריך לשכור פועלים נכרים, וכך כתב בביאור הלכה (שם) בדעת הריטב"א וכן סתם המשנה ברורה (סימן תקמב ס"ק ה) שראוי להחמיר אם אפשר. אולם האליהו רבה תמה על הלבוש בזה וכתב שלחומרא זו אין מקור, ובשער הציון (תקמב אות ה) כתב שמכל מקום לכתחילה ודאי מן הנכון להחמיר בזה. ודבר ברור הוא דבמקום שיש חשש של סכנה בהשכרת פועלים ערבים יש להקל כאלוהו רבה¹⁹ (ונראה שבמקרה כזה גם הלבוש יודה ויקל כיון שזה נחשב "אי אפשר").

דבר האבד בהפרהסיא

שנינו במשנה (יב ע"ב) "מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים...". בגמרא שם אמרינן: "ובלבד שיכניסם בצינעא לתוך ביתו". משמע דאף על פי שדבר האבד מותר צריך לעשות בצינעא כגון בתוך ביתו או בלילה. וכך פסק השולחן ערוך (תקלה סעיף ה). והרמ"א כתב שבמקום שאי אפשר לעשות בצינעא מותר בפרהסיא.

מיהו במרדכי (הביא דבריו הבית יוסף תקלה ד"ה ומה שכתב ומיהו יעשה בצינעא) משמע דדוקא בדבר שלא ניכר כל כך שהוא דבר האבד צריך לעשות בצינעא אבל דבר שניכר לכולי עלמא

19. פשוט, דחמירא סכנתא מאיסורא.

שחוא דבר אבד מותר אף בפרהסיא. ואף הביא מעשה שבא לפני ר"י שהקל בזה. וכך כתב גם בדרכי משה (סימן תקלט אות ט) וכך פסק בכף החיים (תקלה אות טז) בשם הריטב"א.

הפעלת עסק בחוה"מ (בדבר שכרוך במלאכה אסורה) משום הפסדו של בעל הבית כתוצאה מתשלום משכורות הפועלים לחינם, האם מותרת משום דבר האבד?²⁰

ע"ן בשערי תשובה (רי"ש סימן תקלו) שכתב בשם מהר"ם פרובינצאל שאין להדפיס ספרים בחוה"מ אף שיש פועלים שפסק להם שכר קבוע בין יעבדו ובין לא יעבדו, שלא מקרי דבר האבד בגלל שמאבד בעל הבית שכר פועלים, מאחר שמלאכת הדפוס עצמה אינה דבר האבד. כלומר רק אם המלאכה עצמה היא דבר האבד מותר לשכור פועלים אבל כל שהמלאכה עצמה היא להרווחה אסור בכל אופן גם אם יגרם לו הפסד על ידי תשלום שכר הפועלים. (ואם כן, הוא הדין בהפסד דמי-שכירות או-מסים קבועים). ונראה שכן דעת הברכי יוסף שהביא דבריו (סימן תקלו ס"ק א). ומצאתי שכך פסק בשו"ת זרע אמת (חלק ג סימן נח), שכתב :

דלא אשכחן דמקרי בש"ס ופוסקים דבר האבד אלא כשהדבר שעושים מלאכה היה אבד אם לא יעשו המלאכה כמו כל הני בפרק מי שהפך זיתיו וכו'. אבל לא מקרי דבר אבד אם מחמת ביטול המלאכה מפסידיים משכרתם והוא ברור. דזה כעין גרמא ולא מקרי דבר האבד אלא שעושה מלאכה בגוף דבר האבד.²¹

ברם המעיין בתשובתו שם יראה דהיכא שיש הפסד יתירא, הקל²².
כן ראיתי בשם שו"ת הרמ"ץ (חלק יורה דעה סימן פו אות י הביא דבריו ילקוט יוסף חלק המועדים עמוד תקיא הערה מ) שכתב :

דאין להתיר לעבוד בחנות המושכרת לו משום דהוי דבר האבד שמפסיד שכירות החנות דהא לא מקרי דבר האבד כיון שמובלע בשכירות כל השנה.

20. שאם נאמר שזה נחשב לדבר אבד לבעל הבית שוב מותר לפועלים לעבוד בשכר משום הפסדו כמו שנכתב בשם הרמ"א סימן תקמב, בעמוד הקודם.

21. והמעין שם יראה שנשאל על פועל שאם לא יופיע לעבודתו במועד יפסיד חצי שכרו, כלומר שיש הפסד לפועל. זהו ממש מקרה הפוך מזה שהובא בשערי תשובה הנ"ל אבל הסברא אחת היא שאין להתיר אלא מלאכה שבה יש דבר אבד. ברם נראה שיש לחלק בין שני המקרים כפי שנבאר בהמשך.

22. ודיק דבר זה מרש"י מועד קטן ז ע"א בדין כותל שנפל שמתר לבנותו משום חשש כניסת גנבים עיין שם, והדגיש רש"י ד"ה "אבל בכותל חצרי" שמדובר בהפסד מרובה. לכאורה קשה שהרי בכל דבר אבד מקילים גם שלא במקום הפסד מרובה, אלא צריך לומר שסבירא ליה לרש"י דכיון דאין הפסד בעצם מניעת בניית הכותל אלא שיש הפסד ב"גרמא" מפני הגנבים (דומיה לנידון דידן) מותר רק במקום הפסד גדול במיוחד. ברם, צריך עיון בראיה זו מפני שניתן לומר שרש"י הצריך הפסד גדול כי מדובר שם במעשה אומן וגם טירחא גדולה. אבל מעיקר הדין גם הפסד ב"גרמא" נחשב דבר האבד. ואם כן יש ראייה הפוכה מהגרמא ורש"י שם וצריך עיון.

(ובאופן כזה גם לא מקרי שכר שבת לקולא). כך נראה שסבר גם החיי אדם (נשמת אדם כלל קו אות ה) ונבאר דבריו בסמוך:

אולם רבים מהאחרונים נטו להקל. עיין בנודע ביהודה (תניינא אורח חיים סימן קט) שהתיר לפועלים להמשיך לבנות בית כנסת מפני שאפילו אם ישבתו ממלאכתן צריכים לשלם להם שכרם. ורק הסתפק שם מצד מראית עין; משמע שפשיטא ליה שגם מציאיות כזאת תחשב דבר האבד. וכך פסק בערוך השולחן בהלכות אבילות (יורה דעה שפ סעיף ה) שאף על גב שאבל אסור במלאכה, בעל מלאכה המחזיק פועלים ומשלם להם, יכולין לעשות מלאכתו שהרי אין לך דבר אבד יותר מזה שמשלם להם מכיסו בעד כל יום ויום וזהו הפסד גמור ואפילו שהוא עשיר. והנה, אף על פי שיש מקום לחלק בין איסור מלאכה לאבל לאיסור מלאכה דמועד²³, ערוך השולחן בעצמו (אורח חיים תקלג, א פסק בהדיא להקל גם במועד בנידון דידן).

כך פסק בשו"ת מהרש"ג (חלק ב סימן עח), ודחה דברי המהר"ם פרובינצאל שהביא השערי תשובה וכתב: "דאיבוד שכר הפועלים שפיר מקרי דבר האבד". והסיק שמה שאמרו שמוטר לעשות מלאכת דבר האבד הרי שזה אפילו אם גוף הדבר לא יאבד אלא שסביב לדבר יצא הפסד והביא ראיות מהשולחן ערוך בכמה מקומות. (עיין סימן תקלט סעיף יג משנה ברורה ס"ק מד, תקלו שער הציון אות מט, ותקמה משנה ברורה ס"ק מז, ומה לי הפסד זמן מה לי הפסד ממון והביא דבריהם בשמירת שבת כהלכתה עמוד שפ הערה לא). וכך נראה מדברי הביאור הלכה בסימן תקלט (ד"ה אינו מותר) עיין שם (וד"ה ופסיד מהקרף, וסימן תקמה במשנה ברורה (סוף ס"ק לה).

עיין ילקוט יוסף (מועדים עמוד תקיא) שהביא כמה פוסקים שהקלו בזה ואף הוסיף ראיה חדשה להקל על פי ספר המכתם שהתיר להשכיר בהמתו במועד מכיון שאוכלת ולא עושה והוי דבר האבד. ולדינא פסק בילקוט יוסף שם לקולא דכיון דיש בזה מחלוקת פוסקים הוי כספק דבר האבד. וכן פסק בשמירת שבת כהלכתה (עמוד שפא סעיף יב).

והנה, כל זה אינו נוגע כי אם בהפסדו של בעל הבית שצריך לשלם לפועליו גם אם לא יעבדו. כלומר שנראה שגם למקילין אין להקל אלא לבעל הבית להעסיק פועליו שיעבדו כדי שלא יפסיד מכיסו שכרם ללא כל תמורה (ממילא לפועלים מותר לעבוד משום הפסד בעל הבית). אבל בנוגע לפועלים נראין דברי הזרע האמת (הני"ל) שצריך הפועל (אם נותנים לו רשות) לוותר על תשלום אותו שבוע כדי שלא יצטרך לעשות מלאכה אסורה במועד. שהרי אין כאן הפסד מכיסו אלא מניעת רווח בלבד. (ובפרט אם יכול לקחת במועד את חופשתו

23. כיון שאבילות היא אונס גמור ולא צפוי מראש, מה שאין כן במועד, שהרי יכול היה בעל הבית להעריך לכתחילה לפני המועד, וכמו שבעל הבית לוקח בחשבון שהעסק סגור בשבת ויום טוב ומפסיד שכר הפועלים באותם ימים, כך צריך להתייחס לחוה"מ, וכעין זה העיר הרב אורבאך (שמירת שבת כהלכתה עמוד שפא הערה מ) וכתב: "נראה שבעל הבית צריך לכתחילה ליקח בחשבון את השכר שצריך לשלם במועד, ואם לאחר כל אלה הוא מרויח ואינו מפסיד אפשר שאסור להעבידם במועד". נמצא שבעל הבית נחשב כגוזל מהם בזה שמכריח אותם לעבוד במועד וגם עובר על ו"לפני עוורין, עיין שם. עוד יש לחלק, שבאבילות אין איסור מלאכה על הפועלים עצמם מה שאין כן בחוה"מ. ועוד שהיה בידו להתנות עמם בתחילה שלא יקבלו שכר בשבוע זה.

השנתית נראה שחייב לעשות כן. והרי מעשים בכל יום ששכירים לוקחים חופשה אפילו ללא תשלום לצרכיהם האישיים כגון שמחה משפחתית וכדומה וכי גרע מזה המועד. וכיון שיש באפשרותו לקחת אז חופשתו השנתית וכדומה (אפילו בלי תשלום) לא גרע מעצמאי שאסור לו לעבוד על מנת להרויח במועד. ואם יכול היה לשמור חופשתו למועד ולא עשה כן - ויצא לחופשה בזמן אחר אפשר שיש בזה משום מכוון מלאכתו במועד. (עיין שמירת שבת כהלכתה עמוד שפב סעיף יד).

חילוק זה בין בעל הבית שמפסיד מכיסו לפועל שאינו מפסיד מכיסו יש ללמוד מדברי החיי אדם (נשמת אדם כלל קו סעיף ו) שכתב :

דדבר האבד היינו דווקא כשהיה לו היזק ממה שיש בידו כבר אבל מה שעדיין אינו בידו לא מקרי היזק.

ועל פי זה פסק שאסור לשכור פועלים במועד אף אם לאחר מועד יצטרך לשלם לפועל ביוקר. (ועיין מה שכתבנו בשם הנמוקי יוסף לעיל (עמוד 123) שגם נראה כדבריו). והוא הדין בנידון דידן²⁴. ברם, ברור שאם בעל הבית לא מאפשר לעובד לצאת לחופשה, ובהעדרותו יסתכן בהפסד עבודתו ופרנסתו ודאי מקרי דבר האבד ומותר לו להמשיך לעבוד בחוה"מ. וכך פסק בשמירת שבת כהלכתה (עמוד שפ סעיף יא) עיין שם ובילקוט יוסף (עמוד תקיב יח).

איזה הפסד מקרי דבר האבד

צריך עיון בשאלה זו, כיון שלמעשה מצאנו שחקלו חז"ל אפילו בהפסד מועט ביותר כמו שמצאנו בסימן תקלו סעיף ד עיין שם. ברם, אפשר שמקרה זה שונה כיון שאין זן מלאכה גמורה. מאידך עיין ברמב"ם (פרק הלכה ה) שהקל רק "בהפסד מרובה" וכך כתב רש"י (מועד קטן ב ע"א) ד"ה משקיין (במשנה). ואפשר משום דשם מיידי דבר שיש בו טירחא גדולה. ועיין במאירי (יט ע"א) ד"ה כשנתבונן שכתב שגם הפסד מועט הוי דבר האבד. וכן גם מוכח במשנה ברורה (סימן תקמ ס"ק ה) וכן כתב בילקוט יוסף (עמוד תקו סעיף ז) לתקל אפילו בהפסד מועט. ובשמירת שבת כהלכתה (ריש פרק סז) כתב בשם הרמב"ן "דדבר האבד הוא דבר שבני אדם חושבים אותו להפסד וטורחין בו משום כ"י".

מלאכת דבר האבד כשהפסד אינו מיידי

נראה שדבר האבד מותר בחוה"מ אפילו אם אין ההפסד מיידי אלא שבמניעתו יבוא לידי הפסד אחר הרגל וכן מוכח מסימן תקלט סעיף יג ובמשנה ברורה (שם ס"ק מד) וסימן תקמח במשנה ברורה (סוף ס"ק לו ימז). עיין שם, ובכף החיים (תקמד אות י).

24. נמצא לפי החיי אדם שאסור לאדם לעשות מלאכה כשמטרתו לחסוך כיון שחיסכון לא מקרי דבר האבד. ועיין מה שכתבנו בהערה 43 שסברת החיי אדם הנ"ל כבר נחלקו בה הפוסקים ומהשולחן ערוך סימן תקלג נראה להקל. אולם בנידון דידן נראה שלכולי עלמא לא מקרי דבר האבד שהרי אין בעבודתו באותן שבוע משום חסכון כלל אלא רווח.